

המעורבות האיראנית בלבנון – שורשיה, מהלכה ויעדיה

אייל זיסר

המלחמה שהתנהלה בקיץ 2006 בין ישראל לבין ארגון חזבאללה זכתה לכינויים ולשמות רבים, ובהם השם מלחמת לבנון השנייה, שאומץ ואף נקבע כשמה הרשמי של מלחמה זו. ברשתות הטלוויזיה הערביות היו, לעומת זאת, מי שכינו אותה הסיבוב הערבי-ישראלי השישי. האמת ניתנת להיאמר כי מרביתו של העולם הערבי, ולכל הפחות מנהיגיו וחלקים חשובים בקרב האליטות השלטוניות בו, תמכו בישראל, וליתר דיוק עמדו מן הצד והמתינו בציפייה, שנכזבה לבסוף, כי זו תכריע את ארגון חזבאללה. מכאן, שלא היה מדובר בסיבוב נוסף של קרבות בין ישראל לבין הערבים, המהווה המשך ישיר ומתבקש לסכסוך הדמים בן למעלה ממאה שנה בין התנועה הציונית לבין התנועה הלאומית הערבית, ומאוחר יותר בין מדינת ישראל לבין מדינות ערב והפלסטינים. נראה כי נכון יותר לכנות מלחמה זו – כפי שהציעו כמה מן הפרשנים עוד במהלכם של הקרבות – מלחמת איראן-ישראל הראשונה.¹ ואכן, מלחמה זו הייתה למעשה פועל יוצא של הנוכחות שאיראן הצליחה לקבוע לחופי הים התיכון, אשר הביאה לראשונה למלחמה כוללת, בה ארגון הפועל בהשראה איראנית ומצויד בנשק איראני נלחם נגד ישראל.

הנוכחות האיראנית בלבנון, מידת ההשפעה הגדולה שיש לאיראן על ארגון חזבאללה ואולי אף השליטה שלה בו, ויכולתה להניע ארגון זה לפעול בשמה ומטעמה – כל אלה הפכו לעובדות יסוד שעימן הסכימו הכל, ובהם גם ישראל. ובכל זאת, השאלה שנותרה פתוחה היא האם הנוכחות של איראן בלבנון והשליטה שיש לה בארגון חזבאללה עשויות להפוך בעתיד את מדינת לבנון כולה לווסאל או למדינת לוויין איראנית, שתאפשר חופש פעולה מוחלט לאיראן על כל אדמתה ולמול כלל הכוחות הפועלים בה.

לשאלה זו התייחס באופן מפתיע ומזווית ייחודית דווקא נשיא סוריה, בשאר אל-אסד, במהלך ראיון עיתונאי שהעניק בראשית שנת 2010 לעיתון הערבי אל-

פרופ' אייל זיסר הוא דקאן הפקולטה למדעי הרוח, אוניברסיטת תל-אביב

חיות, בו התבקש להשוות בין מידת ההשפעה שיש לאיראן בעיראק ובין מידת השפעתה בלבנון. יש להניח שאסד נשאל על כך בין השאר מתוקף העובדה שסוריה קדמה לאיראן כממליכת המלכים בזירה הלבנונית, וכי במידה רבה, איראן ניצלה את היחלשותה של סוריה ואת דחיקתה מלבנון כדי לתפוס את מקומה שם. בשאר אל-אסד סיפק תשובה לא לגמרי צפויה, אבל גם מובנת למי שמכיר לעומקה את מערכת היחסים הסורית-איראנית, כמו גם את שאיפותיה של סוריה בלבנון. בתשובתו לא יכול היה נשיא סוריה להתאפק מלשגר חץ לעבר איראן בניסיון לסמן לה את הקווים האדומים שאותם אין סוריה מוכנה להניח לה לחצות. הוא הסביר:

לא ניתן להשוות בין המתרחש בעיראק לבין המתרחש בלבנון. לכן, גם לא ניתן להשוות בין התפקיד שממלאת איראן בעיראק לזה שהיא מבקשת למלא בלבנון. ולבד מכך, הזיקה הגיאוגרפית שבין סוריה לבין לבנון שונה בתכלית מן הזיקה המתקיימת בין איראן לעיראק. לכן, אפשר לומר שאיראן אינה נכנסת לפרטים בהקשר הלבנוני אלא מביטה באופן כולל ומלמעלה על המתרחש ועוסקת רק בדברים הגדולים. מה שחשוב לה הוא לשמור על ההתנגדות (כלומר, ארגון חזבאללה - א.ז.ל.). לעומת זאת, סוריה מכירה את הפרטים הקטנים בזירה הלבנונית ועוסקת בהם, ומכירה פרטי פרטים אלה הרבה יותר טוב מאיראן, שהרי יש לה ניסיון של עשרות שנים בעיסוק בסוגיה הלבנונית.²

יתכן מאוד כי בשאר אל-אסד, ועימו סוריה כולה, איחרו את הרכבת שיצאה זה מכבר מן התחנה, וכי הם יתקשו מאוד, אם בכלל יוכלו, להשיב את ההשפעה שקיימה סוריה בלבנון במשך השנים ולדחוק ממנה את רגליה של איראן. עם זאת גם יתכן שהקרב על לבנון עדיין לא תם, ואפשר שמה שנראה כדומיננטיות איראנית בלבנון אינו סוף פסוק וגם אינו התמונה השלמה והמלאה. על כך העיד ביקורו ההיסטורי (ויש לומר גם ההיסטורי משהו) של נשיא איראן, מוחמד אחמדינג'אד, בלבנון בחודש אוקטובר 2010. הנשיא האיראני התקבל בכבוד מלכים בידי אנשי חזבאללה, וכרזות **ח'וש אמדיד** (ברוך הבא בשפה הפרסית) כיסו את הדרכים המוליכות לאזורים השיעיים בביירות, בבקעת הלבנון ובדרום לבנון. אבל הביקור גם חשף את המחלוקת בתוך לבנון סביב שאלת הנוכחות האיראנית במדינה והשפעתה. לבנונים רבים, במחנה הסוני ואף הנוצרי, לא היססו להכריז כי אחמדינג'אד אינו אורח שלהם וכי אינם רוצים בו, וכך הוגבל ביקורו לאזורים השיעיים בלבד. גם ביקורו בלבנון של ראש ממשלת תורכיה, בעל הברית אך למעשה המתחרה הגדול של איראן כיום על השפעה באזור, שנערך כחודש לאחר ביקורו של אחמדינג'אד (נובמבר 2010), התקיים באזורים מוגבלים - בעיקר במרחבים הסוניים של לבנון. באזורים אלה נתלו כרזות בדומה לכרזות שקידמו את פניו של אחמדינג'אד, אלא שהפעם הן היו כתובות בתורכית: **הושגלדין** (ברוך הבא בשפה התורכית).³

האירועים בלבנון קיבלו תפנית דרמטית בראשית שנת 2011, עם קריסתה של ממשלת סעד אל-דין אל-חירי בעקבות התפטרות נציגי ארגון חזבאללה ובעלי

בריתם מהממשלה. הרקע לפירוק הממשלה הייתה דרישתו של ארגון חזבאללה כי ממשלת לבנון תתנער מבית הדין הבינלאומי החוקר את רצח רפיק אל-חרירי, ראש הממשלה לשעבר ואביו של ראש הממשלה המכהן. מאוחר יותר הודיע מנהיג הדרוזים בלבנון, וליד ג'ונבלאט, על עריקתו משורות "מחנה ה-14 במארס" – מחנהו של סעד אל-דין אל-חרירי – לשורות האופוזיציה. מהלך זה של חזבאללה וג'ונבלאט הביא להטלת התפקיד של הקמת הממשלה החדשה על נגיב אל-מיקאטי המקורב לחזבאללה. ממשלתו של מיקאטי קמה, אפוא, בחסותו ותחת שליטתו של ארגון חזבאללה, וההנחה הייתה שהיא גם תתפקד ככזו. עם זאת, מיקאטי ידוע גם בקרבתו לסוריה, ואם ניקח בחשבון שגם מהלכיו של וליד ג'ונבלאט באו בעקבות הוראות שקיבל מדמשק, נראה כי העתיד אינו צופן בהכרח השתלטות של ארגון חזבאללה ושל איראן על לבנון וכי הוא עשוי לבשר דווקא את התחזקות המתיחות האיראנית-סורית סביב השליטה על מדינה זו. המאבק על לבנון לא הסתיים, אפוא, אלא רק מתחיל מחדש, והפעם עם שחקנים חדשים-ישנים.

שורשי המעורבות האיראנית בלבנון

הרפובליקה האסלאמית של איראן היא ממשיכת דרכה של ישות מדינתית איראנית שהתקיימה לאורך ההיסטוריה ברמות האיראניות, במרחב שעליו משתרעת כיום איראן. מבחינה זאת, מדובר בישות שיש מאחוריה למעלה מאלפיים שנות היסטוריה. משחר ההיסטוריה הביטה ישות מדינתית זו אל המרחב שמערב לה כאל חלק ממרחב השפעה אפשרי ואף כאל רצועת ביטחון: המפרץ הפרסי כאזור השפעה; עיראק כמרחב סָפָר ואזור גבול, ומבחינות רבות שער כניסה לליבה של איראן; חופי הים התיכון כאזור העשוי להיות רצועת ביטחון לקדם פני רעה.⁴ תפיסה זאת הסביר בשלהי שנות החמישים של המאה הקודמת אחד מבכירי של הסָנָאפ (הארגון הממלכתי לביטחון ולמודיעין של איראן) תחת שלטון השאה: "[עלינו] להיאבק בסכנת הנאצרזם ולעוצרה על חופי הים התיכון, בכדי שלא נצטרך להקיז דם על אדמת איראן".⁵

ועם זאת, רק מאמצע שנות החמישים של המאה העשרים שבה איראן לשאת עיניה אל חופיו של הים התיכון. הייתה זו תוצאה ישירה של התייצבות שלטונו של השאה באיראן והתבססותה של מדינת הלאום האיראנית. אלו הביאו לגיבושו של אינטרס איראני מחודש בחופיו המזרחיים של הים התיכון, ובמסגרת זו גם השאיפה לרכישת מעמד בלבנון. לצד אינטרס גיאופוליטי ארוך שנים שנותר על כנו, הוטרדו האיראנים מן האיום של הלאומיות הערבית וביקשו להפוך את לבנון, וכאמור לא רק אותה, למעוז קדמי במאבק באיום הנאצריסטי, שנתפס על ידי איראן כאיום ממשי עליה. לתפיסה זו מצאו האיראנים שותפים דווקא בקרב גורמי הכוח הנוצריים בלבנון, ולא בקרב בני העדה השיעית שם, שהייתה ביסודה

נחשלת ונגדרת מודעות, ומה שחשוב יותר – בלתי מאורגנת ואף דתית מדי לטעמו של השאה. למרות זאת השקיעו האיראנים, כחלק ממאמציהם לחזק את מעמדם בלבנון, משאבים ניכרים גם במוסדות דת שיעיים.⁶

החל משלהי שנות החמישים של המאה העשרים עומדים תולדות השיעים בלבנון בסימן פעילותו של חכם הדת מוסא אל-צדר. צדר נולד באיראן לאב לבנוני, והגיע ללבנון בשנת 1959. יש להניח כי משטרו של השאה ביקש לעשות שימוש בצדר למטרותיו ואף סייע לו מפעם לפעם. כך, למשל, ידוע כי לצדר היה דרכון איראני שהקל עליו במסעותיו וכי הוא גם קיים קשר הדוק עם השגרירות האיראנית בביירות. עם זאת, לא היה בכך כדי להפוך את צדר לאיש של השאה ולמי שפועל למענו ובשירותו. בראשית שנות השבעים הגיע מוסא אל-צדר אל שיאה של פסגת ההצלחה: הוא ביסס לעצמו מעמד מוביל בקרב בני העדה השיעית, ונראה היה כי בכוחו להובילה למלא תפקיד משמעותי יותר בלבנון. ואולם ב־13 באפריל 1975 פרצה בלבנון מלחמת האזרחים, שהורידה לטמיון את מרבית הישגיו במהלך השנים שקדמו לפרוץ הקרבות, אם לא את כולם. בשנת 1978 יצא מוסא אל-צדר לביקור בלוב לפי הזמנתו של שליט המדינה, מועמר אל-קדאפי, ובמהלך ביקורו זה הוא נעלם בלא להותיר עקבות. השלטונות הלוביים הם שהביאו, ככל הנראה, לחיסולו של צדר בשל סירובו לשתף פעולה עם ניסיונותיו של קדאפי לבסס לעצמו באותן שנים אחיזה בלבנון.⁷

איראן וחזבאללה

פרוץ מלחמת האזרחים בלבנון באפריל 1975 והידרדרותה של מדינה זו אלי מרחץ דמים התרחשו כאשר באיראן החל תהליך התמוטטותו של משטר השאה. שקיעתה של איראן המלוכנית מנעה ממנה מלמלא תפקיד של ממש במתרחש בלבנון, דווקא משנפתח עבודה חלון הזדמנויות לעשות כן. נפילת שלטונו של השאה ב־1979 ועליית השלטון האסלאמי־דתי באיראן פתחו בפניה מחדש את חלון ההזדמנויות, הפעם בדמותו של ארגון חזבאללה, שלהקמתו ולהתבססותו בלבנון תרמה איראן יותר מכל גורם אחר. למעשה, איראן היא שהקימה את חזבאללה, על בסיס כוחות לבנוניים שיעיים שקיבצה תחת כנפיה בלבנון בסוף 1982 ובתחילת 1983. היא שתיווכה ואף איחדה בין כוחות אלה וסיפקה להם מסגרת משותפת וסיוע בראשית הדרך. אין פלא כי ארגון חזבאללה קבע לו כעיקרון אידיאולוגי מרכזי את עקרון **וְלֹאִית אֶל־פִּקִּיה** (שלטון חכם הדת). עיקרון זה, שפותח בידי האִתּוּלָה ח'וּמֵינִי, קבע כי קהילת האסלאם מחויבת להכפיף עצמה למרותו ולציית לרצונו של איש הדת הבכיר הפועל בקרבה.⁸ על כך העיר המזכ"ל הנוכחי של חזבאללה, חסן נצראללה: "למן הרגע הראשון ראינו עצמנו מחויבים לעיקרון

של שלטון חכם הדת (ולאית אל־פקיה) וראינו באמאם ח'ומיני, רחמי אללה עליו, את המנהיג והשליט (וְאֵלִי אֶל־אֱמָאם), ולאחר מותו של ח'ומיני אנו רואים את האמאם ח'אמֶנֶה־אֵי כמנהיג כזה. מזה 23 שנים אנו מחויבים לעיקרון זה של ולאית אל־פקיה ואף מיישמים אותו.⁹

ארגון חזבאללה פרץ אל מרכז הזירה בלבנון בסערה גדולה בשלהי שנת 1983. שורה של מהלומות כואבות שהנחיתו אנשיו על יעדים ישראלים ומערביים במדינה זו הותירה אחריה מאות הרוגים ופצועים, וסופה שהביאה את מעורבותן של ארצות הברית וצרפת בלבנון אל קיצה, ובעקבותיה גם את זו של ישראל. אט־אט נטל ארגון חזבאללה את כתר ההובלה של המאבק הצבאי בישראל ברצועת הביטחון שלאורך הגבול הישראלי־לבנוני, עד כי הפך ליריב המרכזי שמולו ניצב צה"ל בגזרה זו, כשהוא מותיר מאחור את הארגונים הפלסטיניים שהיו בעבר יריביה המרים של ישראל באותה חזית.¹⁰

חזבאללה פרץ אל מרכז הזירה בלבנון כארגון רדיקלי ומיליטנטי המנהל מאבק אלים במערב, ובמיוחד בישראל, אך גם באויביו מבית. הדרך בה עשה זאת מבטאת את ההשפעה המעצבת שהייתה לשני אירועים מרכזיים בתולדותיו של האזור על דרכו באותן שנים: האירוע האחד – המהפכה האסלאמית באיראן – הייתה בעבור חזבאללה מקור של השראה ומודל לחיקוי. האירוע השני – הפלישה הישראלית ללבנון ביוני 1982 – הפך את ישראל למטרה נוחה שאליה נותבו הרבה מן הלהט והרדיקליות שאפיינו באותן שנים את השיעים בלבנון, ובמיוחד את ארגון חזבאללה. שני אירועים אלה עמדו בצילה של מלחמת האזרחים בלבנון, שהחלה כזכור ב־1975 ונמשכה עד שנת 1989, ושבמהלכה פרצו בני העדה השיעית אל מרכז הזירה הלבנונית והפכו לשחקן עיקרי בה.

המהפכה האסלאמית באיראן, בראשית שנת 1979, הפכה מימיה הראשונים למקור השראה ודגם לחיקוי בעבור בני העדה השיעית בלבנון. לאחר שהמהפכנים האסלאמיים התבססו בשלטון באיראן, הם החלו מגלים עניין ואף מעורבות הולכת וגוברת בנעשה בקרב בני העדה השיעית בלבנון, במטרה לרתום אותם לעגלת האינטרסים האיראניים. המשטר האסלאמי באיראן הוא שהוביל ליסודו של ארגון חזבאללה כמסגרת ארגונית חדשה, אשר נועדה לשמש כלי בידיה של איראן לקידום האינטרסים שלה בלבנון. איראן היא גם זו שעמדה מאחורי החלטתם של מנהיגים שיעיים בולטים לעזוב את שורות תנועת "אמל", שהייתה עד לאותה עת מסגרת פעולה עיקרית עבור בני העדה השיעית בלבנון, ולהצטרף לשורות חזבאללה. איראן גם עודדה ואף כפתה על כוחות שיעיים נוספים בלבנון, לעיתים מתחרים ויריבים, להתאחד במסגרת ארגונית חדשה זו.

במרוצת השנים הפכה איראן למקור תמיכה עיקרי – כלכלי, צבאי ומדיני – לארגון חזבאללה. הסיוע האיראני לארגון כלל משלוח מתנדבים איראניים –

כ־2,500 אנשי משמרות המהפכה שהגיעו ללבנון בשנת 1982. קרוב ל־1,500 מהם נותרו בלבנון גם בשנים שלאחר מכן וסייעו לביסוס עוצמתו הצבאית של חזבאללה. מאז ועד היום נותרו משמרות המהפכה ערוץ הקשר העיקרי בין משטר המהפכה האסלאמית באיראן לבין חזבאללה.¹¹

שלהי שנות השמונים של המאה העשרים הביאו את ארגון חזבאללה אל אחד משיאיו. הארגון הפך לכוח מוביל בקרב העדה השיעית ונראה היה כי בכוחו להשתלט על לבנון, ולכל הפחות להשליט את מרותו על אותם חלקים שלה המאוכלסים בשיעים, ולכונן בהם סדר אסלאמי מבית מדרשה של איראן. באוקטובר 1989 נחתם בטאיף שבערב הסעודית הסכם טאיף, שהביא לסיומה של מלחמת האזרחים בלבנון. למול התפתחות זאת התגלה חזבאללה כארגון פרגמטי שואף חיים הנכון, לכאורה, לזנוח את מחויבותו לתפיסותיו האידיאולוגיות, ולכל הפחות לדחות את מימושן לעתיד הרחוק.

מאז אמצע שנות השמונים לא הסתפק עוד הארגון במעמדו כמיליציה צבאית והפך לאט־לאט לתנועה פוליטית־חברתית. הוא הרחיב מאד את היקף פעילותו בקרב האוכלוסייה השיעית ברחבי לבנון והחל להקים, בסיוע איראני נדיב שנאמד בעשרות ואולי אף מאות מיליוני דולרים מידי שנה, מערך של שירותי חברה ורווחה שנועד לגייס את תמיכת בני העדה השיעית בו ובה בעת להציע להם מסגרת חליפית לזו של המדינה הלבנונית. מערך זה התרחב באופן משמעותי ככל שהלך הארגון וביסס עם השנים את אחיזתו בעדה השיעית.¹²

מערכת החינוך של חזבאללה כוללת כיום מאות מוסדות חינוך הפועלים באזורי השיעים בלבנון, בהם לומדים מאות אלפי תלמידים. כן הקים הארגון רשות בריאות אסלאמית, בה מטופלים קרוב לחצי מיליון פונים מידי שנה. בנוסף לכך מפעיל חזבאללה גוף בינוי העוסק בבנייה ובשיקום של בתים, מסגדים, בתי ספר ובתי חולים, וכן בסלילת כבישים ואפילו באספקת מים לכפרים השיעיים. הארגון גם מפעיל שורה של מוסדות כספיים, המעניקים סיוע כספי והלוואות לנזקקים. לארגון קרן לחללים שהעניקה סיוע לאלפי משפחות של חללים, פצועים ועצורים שיעיים. הוא גם מקיים מערכת שיפוט ובוררות באזורי השיעים בלבנון, ויש לו ייצוג באיגודי העובדים במדינה. חזבאללה גם מפעיל יחידת הסברה, שלה ארבע תחנות רדיו ותחנת טלוויזיה – "אל־מנאר". ניתן לומר, כי ארגון חזבאללה הפך בחסותה של איראן לאימפריה כלכלית, הכוללת מפעלי תעשייה, עסקים זעירים ובינוניים ואף נכסים קרקעיים. מניין פעיליו וחבריו של הארגון, ובכלל זה אלה המועסקים במוסדותיו, מגיע על פי הערכות שונות לקרוב ל־100,000 איש.¹³

מאז אמצע שנות השמונים הלך, אפוא, חזבאללה ובנה את עצמו כארגון העומד על שתי רגליים: ארגון שברשותו מיליציה צבאית רבת עוצמה, הממקד

עצמו במאבק בישראל; וארגון שהינו תנועה פוליטית-חברתית, השמה לה למטרה לקדם את עניינם של השיעים בלבנון.

כוחות אל-קודס

ערוץ הקשר שבין איראן ובין חזבאללה, באמצעותו הועבר הסיוע האיראני לארגון, היו כוחות אל-קודס – יחידת עילית הפועלת במסגרת משמרות המהפכה וייעודה הוא "ייצוא" המהפכה האסלאמית אל מחוץ לגבולות איראן. המדובר בזרוע חשאית העוסקת בקשת רחבה של פעילויות חשאיות מעבר לגבולות איראן, ובהן הקמת מערכות חינוך, אינדוקטרינציה, סיוע לארגונים דוגמת חזבאללה או חמאס, פעילות טרור וריגול ועוד.

מעדויות של אנשי חזבאללה שנשבו בידי ישראל במהלך מלחמת לבנון השנייה ומחומר שלל שנתפס על ידי ישראל במהלך אותה מלחמה עולה, כי אנשי כוחות אל-קודס של משמרות המהפכה הקימו והפעילו מערך אימון והדרכה לאנשי חזבאללה, שנועד להכשיר אותם לשימוש באמצעי הלחימה המתקדמים שסיפקה איראן לארגון. חלק מאימונים והדרכות אלה בוצעו באיראן עצמה.¹⁴ לא לחינם הכריז מפקד כוחות אל-קודס, קאסם סולימאני, בנאום שנשא לרגל יום ירושלים ב־20 באוקטובר 2006: "בעקבות ניצחונו של חזבאללה בלבנון, הולך ונוצר מזרח תיכון חדש, לא [מזרח תיכון] אמריקאי אלא אסלאמי... ארגון חזבאללה השיעי הצליח לייצא ולשווק לפלסטיין את המודל של דרך החיים של אמונה באל. הארגון גם סייע להפוך את האבנים של הפלסטינים לטילים".¹⁵

מעורבותם של כוחות אל-קודס לא הוגבלה רק לאימונים ולהדרכות. בפועל, אנשי אל-קודס, בראשות מפקדם קאסם סולימאני, הפכו למפקדי-על של ארגון חזבאללה, והם מעורבים בפעילותו המבצעית של הארגון כיועצים, כמפקחים ואף כבעלי הדבר, דהיינו כמכריעים וכפוסקים בקבלת החלטות שעניינן פעילותו המבצעית של הארגון למול ישראל ולמול יריביו בלבנון.¹⁶

איראן וחזבאללה – האינטרסים האיראניים

העניין שגילתה איראן בחזבאללה נבע משיקולים אסטרטגיים ואפשר שגם מהזדהות עם בני העדה השיעית בלבנון ומתחושת מחויבות להם. עם זאת, היה בו גם מן הרצון לחזק את תדמיתו של משטר המהפכה האסלאמית באיראן כמקדם ענייניו של האסלאם. היעד היחיד שאליו נתאפשר לאיראן לייצא את רעיון המהפכה האסלאמית, ושבנו גם היה לה קצה חוט, דהיינו "לקוח" מקומי שהביע עניין ב"סחורה" שאותה הציעה איראן, הייתה לבנון.

קידום רעיון המהפכה האסלאמית בלבנון לא רק שלא נגד ולא סיכן אינטרסים איראניים, אלא אף קידם אינטרס תדמיתי של המשטר. חופי הלבנט רחוקים

מאיראן ונראה שהשלטונות שם חשו, ועודם חשים, כי הם יכולים להרשות לעצמם לקדם דווקא באזור מרוחק יחסית זה מדיניות חוץ הנותנת פורקן לרגשות אסלאמיים, ובכך לאפשר "הוצאת קיטור" ולווסת לחצים פנימיים של החוגים השמרניים באיראן, הקוראים לאימוץ מדיניות אסלאמית בוטה יותר. כל זאת, בלי לשלם מחיר גבוה מידי בעבור יישומה של מדיניות זו. מכאן גם מעורבותה של איראן בסכסוך הישראלי-פלסטיני, מעורבות הולכת וגוברת שהפכה את איראן לאויב בעיני ישראל ואת ישראל לאויב בעיני איראן. ממעורבות זאת התפתח הצורך של איראן לראות בחזבאללה גם זרוע קדומנית להרתעת ישראל.

משמעותה של החלטת איראן להפוך את ארגון חזבאללה לזרוע קדומנית איראנית מול ישראל הייתה, קודם לכל, הפיכתו למכונה צבאית משומנת ורבת עוצמה. זאת, על ידי אספקתם לארגון של כ-50,000 טילים מתקדמים, המכסים כיום את מרבית שטחה של מדינת ישראל ויכולים לפגוע ברמת דיוק גבוהה במטרותיהם. ההיגיון שעמד מאחורי ההחלטה לספק לחזבאללה עשרות אלפי טילים מתקדמים, ובכך להפוך את הארגון לכוח רב עוצמה אף ביחס לצבאות קונבנציונאליים אחרים הפועלים בזירה, נעוץ כמובן ברצונה של איראן לעשות שימוש בחזבאללה כדי להרתיע את ישראל. למעשה, אין לאיראן מענה של ממש, מלבד חזבאללה, מול ישראל ומול יכולותיה לפעול נגד איראן ונגד מתקניה הגרעיניים. גם יכולתה של איראן להגיב ולגבות מחיר כבד מישראל במקרה של מהלך ישראלי או אמריקאי נגדה הינה מוגבלת ביותר, ללא הטיילים שבידי חזבאללה והממד המרתיע שבהם. גם מכך נובעת חשיבותו של הארגון בעיני איראן.

על רקע זה אפשר להבין מדוע לא הסתירו האיראנים את אי שביעות רצונם מפרוץ מלחמת לבנון השנייה, שבה נחשף מאגר הטיילים שאותו סיפקו לחזבאללה – לדעתם שלא לצורך ולא למטרה שלשמה יועד. כתוצאה מכך, הידקו האיראנים לאחר המלחמה את אחיזתם בארגון. מגמה זאת התחזקה עוד יותר בעקבות חיסולו של עימאד מוע'ניה, מפקד הזרוע הצבאית של חזבאללה, בלב דמשק, בפברואר 2008.¹⁷

בעל ברית חשוב נמצא לאיראן בדמותו של המשטר העלווי בסוריה. הידידות בין איראן לבין סוריה לא הייתה מובנת מאליה, בהתחשב באופי החילוני והלאומי-ערבי של משטר הבעת' הסורי, והיותו נחשב למשטר "כופר", שלגבי מחויבותו ומחויבותם של העומדים בראשו – בני העדה העלווית – לאסלאם קיימים ספקות כבדים בעולם המוסלמי (הראשון לתת פסק הלכה המכשיר את העדה העלווית כעדה שיעית היה מוסא אל-צדר). למרות זאת, קיים מפגש של אינטרסים בין איראן לסוריה, ואלה מכתיבים את צעדי שתי המדינות. בבסיסם של אינטרסים אלה עומד החשש מפני האיומים מצידן של ארצות הברית וישראל, הנראים לשתי המדינות אקוטיים ובווערים ומחייבים לפיכך את שתיהן להיעזר זו בזו. המעניין

הוא, כפי שכבר צוין, כי דווקא לבנון עשויה להפוך מבסיס לשיתוף פעולה בין סוריה לאיראן למוקד מחלוקת ביניהן, אם הסורים יגיעו למסקנה כי התחזקות חזבאללה מעמידה בסכנה אינטרסים סוריים חיוניים בלבנון.¹⁸ לפי שעה, מכל מקום, בולטת סוריה כמי שמאפשרת מעבר של הטילים האיראניים דרך שטחה לידי חזבאללה וכמי שמספקת לארגון אלפי טילים משלה, ובמיוחד טילים מדגמים מתקדמים. דוגמאות לכך הן הרקטות ששיגר חזבאללה לעבר חיפה במהלך מלחמת לבנון השנייה, וכן טילי סקאד שהועברו לארגון, המהווים את גולת הכותרת של מאגר הטילים שבידי סוריה.¹⁹

בפתח הדברים הוזכרו התהפוכות הפוליטיות בלבנון בראשית שנת 2011, שהביאו להפלת ממשלת סעד אל-דין אל-חרירי בידי ארגון חזבאללה ולהקמת ממשלה חדשה הנשלטת למעשה בידי הארגון וכנראה גם בידי הסורים. לכך ניתן להוסיף את הזעזוע הפוקד את המזרח התיכון כולו בעקבות נפילת משטרו של חוסני מובארכ במצרים בראשית פברואר 2011. אירועים אלה יוצרים מציאות חדשה שבה, בין השאר, ניתקת לבנון אט-אט ממעגל ההשפעה האמריקאי (אליו קשרו עצמם סעד אל-דין אל-חרירי וחבריו) וקושרת עצמה למחנה הנגדי. מחנה זה מאוחד בכל האמור למאבק בישראל ובארצות הברית, אבל בעל נקודות מבט שונות באשר לעתידה של לבנון.

מבט לעתיד – עתיד ההשפעה האיראנית בלבנון

הנוכחות האיראנית בלבנון נראית איתנה מאי פעם, וכך גם אחיזתה של איראן בארגון חזבאללה, התלוי בה ובסיוע הכלכלי והצבאי שהיא מגישה לו יותר מכל נקודת זמן בעבר. ארגון חזבאללה עצמו הולך ומתחזק בתוככי המערכת הפוליטית בלבנון – פרי הצלחתו להפוך למייצגם הלגיטימי והכמעט בלעדי של בני העדה השיעית במדינה. אין פלא, אפוא, שיש בלבנון ומחוצה לה אף מי שמזהיר מפני השתלטות עתידית של חזבאללה על מדינה זו, אם בכוח הזרוע ואם בכוח עוצמתם הדמוגרפית של בני העדה השיעית, שהפכו במהלך השנים לעדה הגדולה בלבנון. ראוי לזכור, עם זאת, כי חזבאללה אינו מייצג את כלל בני העדה השיעית בלבנון ואינו נתמך באופן אוטומטי בידי כולה. גם מבין אלה התומכים בארגון יש מי שאינם נלהבים לאמץ את תפיסותיו האידאולוגיות, ובמיוחד את הזיקה הדתית והאידאולוגית שהוא מקיים לאיראן. כמו בעיראק, גם בלבנון יש רבים הסוברים כי השיעה מבית מדרשו של האיתולה ח'ומיני אינה אמונתם האותנטית ולא על ברכיה גדלו. ארגון "אמל", הארגון השיעי המתחרה לחזבאללה, עודנו פועל בלבנון שבה יש לו תמיכה לא מבוטלת, הגם שחולשת מנהיגיו, ובראשם, נָפִיָה בָּרִי, מותירה את המרחב השיעי לפעילותו ואף לשליטתו של חזבאללה.

יתר על כן, האתגר האיראני-שיעי המורגש כיום ברחבי המזרח התיכון כולו, ולא רק בלבנון, כבר מעורר תגובות נגד. בני העדה הסונית בלבנון ובמדינות ערביות נוספות שמו להם למטרה לנסות לבלום את איראן. הצטרפה אליהם מנקודת מוצא מוסלמית-סונית, ולא דווקא ערבית, גם תורכיה.

איראן הפכה, ללא ספק, לשחקן מפתח בזירה הלבנונית, אבל המאבק על לבנון רחוק מסיומו. כוחות נוספים מצויים לצדה של איראן במרוץ לשליטה בלבנון. אחד מאלה היא כמובן סוריה – כיום בעלת ברית קרובה של איראן, אבל בעתיד יריבה אפשרית בקרב על לבנון.

דריסת הרגל ואף הדומיננטיות שהשיגה איראן בלבנון עם השנים נבעו מקונסטלציה ייחודית שעיקרה: קריסת המערכת הלבנונית; עלייתם של השיעים לגדולה בלבנון, לפחות מבחינה מספרית, לצד כישלונם לכבוש לעצמם מעמד מוביל בחיי החברה, הכלכלה והמדינה; האתגר הישראלי, שדחף את חזבאללה לזרועותיה של איראן והפך את הארגון לתלוי בה; קונסטלציה אישית, שהביאה קבוצת כהני דת ועסקנים שיעיים הקרובים לאיראן אל הנהגת ארגון חזבאללה; חולשתה של סוריה, ועוד.

ביסודו של דבר, איראן בנתה את נוכחותה בלבנון מן התוהו ובוהו, הכאוס והאנרכיה ששררו במדינה זאת לאורך השנים ומהמציאות של מתח מתמיד ופרצי אלימות בתוכה ובאזור שסביב לה – ישראל, סוריה והפלסטינים. מכאן שהסדר והרגעת המתח הפנים-לבנוני, ולצידם ריכוך המתיחות האזורית בדרך של קידום הסדר מדיני, יש בהם כדי לפגוע ולכרסם במעמדה של איראן בלבנון. אחרי הכל, לאיראן אין באמת הרבה להציע ללבנון, ובמיוחד לבני העדה השיעית במדינה, פרט לנשק, טילים ועוד טילים.

גם בלא כל הסדר ותהליך מדיני, המעורבות האיראנית בלבנון עתידה להיתקל בקשיים לא מעטים. מעורבות זו אינה קיימת בוואקום. סוריה שבה אט-אט למלא תפקיד מפתח בלבנון, והדבר יעשה ללא ספק על חשבונה של איראן ותוך חיכוך בלתי פוסק בין השתיים. גם מדינות ערביות אחרות, למשל ערב הסעודית, פעילות בזירה הלבנונית, ואף תורכיה שבה למלא תפקיד במדינה זו. לטווח הקצר תרוכז אנרגיה אזורית ובין-ערבית זו נגד ישראל, במצג שווא של הפגנת סולידריות נגד האתגר שהיא מציבה ללבנון. אך לטווח הארוך תיתקל איראן בקושי הולך וגובר להשליט את רצונה ואת רצון בן החסות הלבנוני שלה – ארגון חזבאללה – על לבנון. הצדדים השונים בלבנון עשויים להגיע לרגע של אמת בעקבות עימות ישראלי-איראני, או אף איראני-אמריקאי, בשל הפרויקט הגרעיני של איראן. פרוץ עימות כזה יעורר את השאלה האם חזבאללה יצטרף למערכה או אף ישמש בידי האיראנים כזרוע ארוכה שבאמצעותה, ובעיקר באמצעות מאגר הטילים שבידיו, הם יבקשו להגיב על תקיפת מתקני הגרעין שלהם על ידי ישראל או ארצות הברית. החלטה

של חזבאללה להיענות לתכתיב איראני ולפתוח חזית עימות בצפונה של ישראל אינה עניין של מה בכך. החלטה כזאת עשויה למוטט, ולכל הפחות לפגוע קשות, במעמד הארגון בלבנון ואף בקרב בני העדה השיעית במדינה זו, במיוחד אם יתברר שחזבאללה יביא על לבנון הרס וחורבן, דוגמת אלה שספגה במלחמת לבנון השנייה, והכל בשירות האינטרסים האיראניים. יחד עם זאת, לא לחינם סיפקו האיראנים עשרות אלפי טילים לחזבאללה; הם סופקו בהנחה שישמשו את איראן בשעת הצורך, באמצעות בן החסות שלה – חזבאללה.

עימות ישראל-איראני יעורר, אפוא, דילמות קשות ואולי אף ויכוחים בציר ביירות-טהראן. בעבר ידעו ראשי חזבאללה ואדונייהם באיראן למצוא את שביל הזהב בין הצרכים האיראניים לבין האינטרסים המקומיים של הארגון בלבנון. נראה כי איראן, הנחשבת למדינה המנהלת מדיניות חוץ מושכלת המכירה במגבלות כוחה, לא תרצה גם בעתיד להעמיד את השקעתה בלבנון בסכנה של ממש. ויחד עם זאת, ברגע האמת איראן היא שתהיה, ככל הנראה, בעלת הדעה ואף תאמר את "המילה האחרונה" באשר לשימוש בנשק הרב שהעניקה לחזבאללה, וזאת באמצעות מנגנוני השליטה הישירים והעקיפים שיש לה על הארגון.

פריצתו של ארגון חזבאללה אל מרכז הבמה בלבנון ומקומה של איראן בזירה זאת הם פרק מרתק בתולדותיה של מדינה זו. עם זאת, אין הם בהכרח סיומו של סיפורה של לבנון והמאבקים על שליטה והשפעה בה. אלה יימשכו, ככל הנראה, גם בעתיד הנראה לעין.

הערות

- 1 ראו: ערוץ הטלוויזיה "אל-ג'זירה", 15, 16 ביולי 2010; **ידיעות אחרונות**, 21 ביולי 2010; **הארץ**, 21, 28 ביולי 2010.
- 2 **אל-חיאא** (לונדון), 26 באוקטובר 2010.
- 3 ראו: ערוץ הטלוויזיה "אל-ג'זירה", 26 באוקטובר, 21 בנובמבר 2010; ראו גם **אל-מסתקבל** (ביירות), 25, 26 באוקטובר 2010.
- 4 עוד על קשרי איראן ולבנון ראו: H. E. Chehabi (ed.), *Distant Relations, Iran and Lebanon in the Last 500 Years*, London: I. B. Tauris, 2006.
- 5 ראו: שמעון שפירא, **חזבאללה, בין איראן ולבנון**, תל אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2000, עמ' 26.
- 6 על קשריה של איראן של השאה עם לבנון ראו: Abbas William Samii, "The Shah's Lebanon Policy", *Middle Eastern Studies*, Vol. 33, No. 1 (1997); Abbas William Samii, "The Security Relationship Between Lebanon and Pre-Revolutionary Iran", in Chehabi (ed.), *Distant Relations, Iran and Lebanon in the Last 500 Years*, pp. 162-179; ראו גם: שפירא, **חזבאללה, בין איראן ולבנון**, עמ' 28-54.
- 7 על מוסא אל-צדר ראו: פואד עג'מי, **האמאם הנעלם, מוסא צדר והשיעה של לבנון**, תל אביב: עם עובד, 1988.
- 8 Ahmad Nizar Hamzeh, *In the Path of Hizballah*, Syracuse University Press, 2004, pp. 27-43.

- 9 ראיון שהעניק חסן נצראללה לעיתון הכויתאי אל-ראי אל-עאם, 27 באוגוסט 2005.
- 10 על ראשית דרכו של חזבאללה ראו: Hala Jaber, *Hezbollah, Born with a Vengeance*, New York: Columbia University Press, 1997.
- 11 עוד על הסיוע האיראני לחזבאללה בראשית דרכו ראו: שפירא, חזבאללה, בין איראן ולבנון.
- 12 ראו: I. Judith Palmer Harik, *Hezbollah, the Changing Face of Terrorism*, London: B. Tauris, 2004; Eyal Zisser, "The Return of the Hizballah", *Middle East Quarterly*, Vol. IX, No. 4 (Fall 2002), pp. 3-12; Amal Saad-Ghorayeb, *Hizb 'ullah, Politics and Religion*, London: Pluto Press, 2001; ודאח שרארה, *דולת אל-חזבאללה, לבנאן - מוג'תמע אסלאמי (מדינת החזבאללה, לבנון - חברה אסלאמית)*, ביירות, 1996; איתן עזאני, *תנועת החזבאללה - ממהפכנות ופן אסלאמיות לפרגמטיות ולבנוניות*, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית בירושלים, 2005.
- 13 ראו: אייל זיסר, *דם בארזים, לבנון - ממלחמת האזרחים ועד מלחמת לבנון השנייה*, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 2009, עמ' 241-273.
- 14 <http://www.terrorism-info.org.il>
- 15 ראו: ערוץ הטלוויזיה "אל-מנאר", 20 באוקטובר 2006.
- 16 *הארץ*, 23 בפברואר 2008.
- 17 ראו: מאיר אלרן ושלמה ברום (עורכים), *מלחמת לבנון השנייה, היבטים אסטרטגיים*, תל אביב: ידיעות אחרונות, 2007; ראו גם: אל-שרק אל-אוסט (לונדון), 9 בספטמבר 2008.
- 18 ראו: Ahmad S. Khalidi, *Syria and Iran*, London: The Royal Institute of International Affairs, 1995; Anoushiravan Esteshami and Raymond A. Hinnebusch, *Syria and Iran, Middle Powers in a Penetrated Regional System*, New York: Routledge, 1997; Jubin M. Goodazri, *Syria and Iran, Diplomatic Alliance and Power Politics in the Middle East*, London: I. B. Tauris, 2006.
- 19 *הארץ*, 17, 24 בדצמבר 2010.